

Prof. UG, dr hab. Maria Sibińska
Instytut Skandynawistyki
Uniwersytet Gdański
films@univ.gda.pl

Ocena pracy doktorskiej mgr Martyny Kokotkiewicz
pt. *Problematyka społeczna w fińskiej fikcji kryminalnej na podstawie twórczości*
Leeny Lehtolainen i Mattiego Yrjöny Joensuu
napisana pod kierunkiem prof. UAM dr. hab. Bolesława Mrozewicza

Zgodnie z tytułem, przedstawiona do oceny rozprawa mgr Martyny Kokotkiewicz poświęcona została analizie tematycznej dwojga poczytnych w swoim kraju autorów powieści kryminalnych, Leeny Lehtolainen i Mattiego Yrjöny Joensuu, którzy - niestety – jedynie w ograniczonym stopniu są znani polskiemu czytelnikowi. Tym samym temat podjęty w dysertacji ma szansę zmniejszyć potężną lukę w wiedzy polskiego czytelnika, zainteresowanego literaturą i kulturą nie tylko Finlandii¹, lecz również bardziej ogólnie literaturą i kulturą Północnej Europy.

Opis i ocena merytoryczna pracy

1.

Oceniana dysertacja liczy 209 strony. Składa się z sześciu rozdziałów o bardzo różnej długości, uzupełnionymi streszczeniem w języku fińskim oraz spisami bibliograficznymi (w tym stosunkowo skromną listą literatury przedmiotu).

Rozdział 1 stanowi czterostronicowe wprowadzenie. W rozdziale 2 (strony 8-16), zatytułowanym „Stan badań” doktorantka ogranicza się – z drobnymi wyjątkami - do

¹ W niniejszej recenzji, używając sformułowania „literatura fińska”, mam na myśli literaturę tworzoną w języku fińskim.

scharakteryzowania badaczy fińskich zajmujących się rodzimą powieścią kryminalną. Przybliżenie polskiemu czytelnikowi tego fragmentu fińskiego dyskursu literaturoznawczego, stanowi cenny aspekt 2 rozdziału, choć jak zaznacza doktorantka, rodzima powieść kryminalna jest obszarem rzadko penetrowanym przez fińskich naukowców. Z omówionych przez doktorantkę prac fińskich badaczy najważniejszą dla kształtu przedstawionej przez nią dysertacji zdaje się być rozprawa autorstwa Voitto Ruohonena, dotycząca Mattiego Yrjäny Joensuu, na którą pani mgr Martyna Kokotkiewicz regularnie się w swojej pracy powołuje. Często odniesienie się do rozprawy Ruohonena jest jedyną formą budowania kontekstu naukowego dla prowadzonego w dysertacji wywodu. Rozdział 3. „Fikcja kryminalna na świecie i w Finlandii” (strony 17-32) zawiera zarówno próbę naszkicowania rozwoju powieści kryminalnej, jak i punktowo przedstawionego rozwoju badań nad tym zjawiskiem, czego przykładem podrozdział 3.2, zatytułowany „Polski przyczynek do badań nad powieścią kryminalną”. Niestety w tej części zabrakło przywołania znakomitej monografii Mariusza Kraski, pt. *Prosta sztuka zabijania*, z roku 2013, która mogłaby okazać się cennym źródłem metodologicznej inspiracji (nie mówiąc o podpowiedziach bibliograficznych) i w której znajdziemy odniesienia do kryminałów skandynawskich. Rozdział 4 (str. 33-37) przedstawia sylwetki pisarzy, których powieści stanowią przedmiot zainteresowań doktorantki, natomiast zasadniczą część pracy znajdziemy w rozdziale 5 (str. 38-184), noszącym tytuł „Problemy fińskiego społeczeństwa poruszane w powieściach Leeny Lehtolainen i Mattiego Yrjäny Joensuu”. Główną część rozprawy podsumowuje dziewięciostronicowy Rozdział 6 (str. 185-194).

Rozdział stanowiący trzon rozprawy został podporządkowany kartografowaniu niezwykle szczegółowo wyodrębnionych wątków tematycznych, interesujących wspomnianych autorów. W taki sposób zaprezentowana tematyczna analiza powieści daje możliwość przyjrzenia się literackim diagnozom stawianym fińskiemu społeczeństwu przez rodzimych twórców, dostarczając tym sposobem cennego materiału do ogólniejszej dyskusji nad kondycją fińskiego społeczeństwa.

Wśród zjawisk generujących zło u Leeny Lehtolainen i Mattiego Yrjäny Joensuu doktorantka wskazuje na różne przejawy przemocy fizycznej i psychicznej wobec słabszego (najczęściej identyfikowanego jako kobieta lub dziecko). Zło rodzą również nietolerancja wobec różnie rozpoznawanej i definiowanej inności (etnicznej, narodowej, seksualnej) oraz często podejmowany także w pozostałych literaturach regionu skandynawskiego motyw religijnego

szaleństwa. W swej analizie doktorantka zwraca również uwagę na cały katalog stereotypowych zachowań, które są demontowane u omawianych autorów. Wspomniane stereotypy (np. dotyczące zawodu policjanta) wynikają najczęściej ze stereotypizacji społecznych funkcji kobiety i mężczyzny lub stereotypowego podziału na dominujące centrum i podległą mu prowincję (np. stereotyp prowincjusza, stereotyp imigranta).

Analizie tematycznej fińskich powieści towarzyszy próba osadzenia fińskiego kryminału w marketingowo i literaturoznawczo świetnie rozpoznawalnym krajobrazie „kryminału skandynawskiego”. W świetle wywodu doktorantki kryminał fiński tematycznie w zasadzie nie odbiega od powieści tego gatunku powstających w Skandynawii, wyróżnia się natomiast mniejszym epatowaniem okrucieństwem niż to ma miejsce u autorów z pozostałych państw tego regionu. Rodzi się pytanie – warto do rozważenie już przy innej okazji - czy jest to cecha ogólna fińskiej powieści kryminalnej, czy też dotyczy jedynie prezentowanych w rozprawie pisarzy.

2.

Cel i perspektywę badawczą doktorantka określa następująco: „We wstępie do swojego słynnego eseju poświęconego fikcji kryminalnej Raymond Chandler zauważa, że fikcja od zawsze dąży do tego, by sprawiać wrażenie realistycznej (Chandler 1950: 1). Takie rozumienie metody obranej przez tego pisarza przy tworzeniu fikcji kryminalnej jest najbliższe mojemu rozumieniu metody porównawczej, którą pragnę zastosować w prezentowanej poniżej pracy. W związku z tym, a przede wszystkim w świetle przedstawionych powyżej faktów za cel prezentowanej pracy stawiam przyjrzenie się oraz przeanalizowanie wybranych motywów pojawiających się w powieściach fińskich autorów fikcji kryminalnej, które mogą być inspirowane obserwacjami, jakich autorzy dokonują w reprezentowanym przez siebie społeczeństwie” (s. 31). Co prawda zamykając swój wywód, w początkowym akapicie rozdziału 6, doktorantka stwierdza, iż w części wstępnej dysertacji „został położony nacisk na wzajemne oddziaływanie pisarza oraz rzeczywistości, w której przyszło mu żyć i tworzyć”, muszę stwierdzić, iż zabrakło mi w rozprawie pani mgr Kokotkiewicz namysłu teoretycznego nad tak określoną perspektywą.

Potraktowanie pisarza po prostu jako przedstawiciela opisywanej społeczności, a literatury jako pochodnej sytuacji społecznej zawsze niesie ze sobą niebezpieczeństwo niwelowanie literackiej wyjątkowości tekstu. Jak zauważa Zofia Mitosek, w badaniach nad odniesieniem

literatury do rzeczywistości (a przecież nad takimi związkami zastanawia się doktorantka) zawsze łączą się różne metody i metodologie. Natomiast pojęcia takie, jak fikcja, kreacja, zmyślenie, modelowanie zawsze w końcu prowadzą do pytań o rzeczywistość². Przyjęcie zasugerowanego w tytule założenia, w świetle którego fikcyjny świat powieści jest uzależniony od pozaliterackiej rzeczywistości, w której zanurzona jest osoba autora, nie jest czymś jednoznacznym i wymaga dookreślenia. Swego rodzaju umiejscowienia w dyskursie literaturoznawczym doktorantka dokonuje jedynie mimochodem, na zasadzie analogii, sytuując jeden ze swych głównych punktów odniesienia dla prowadzonej analizy, a mianowicie wspomnianą wcześniej rozprawę doktorską fińskiego badacza literatury Voitto Ruohonena zatytułowaną *Zło wśród nas. O wizerunku społeczeństwa w powieściach Mattiego Yrjäny Joensuu*, jako dysertację z pogranicza literaturoznawstwa i socjologii.

Szkoda zatem, że przywołana przez autorkę dysertacji opinia Chandlera nie sprowokowała ją do refleksji nad takimi pojęciami jak fikcja i rzeczywistość, a także do pobieżnego chociaż scharakteryzowania metod i narracyjnych rozwiązań, po które sięgają Leena Lehtolainen i Matti Yrjäny Joensuu, tworząc prozę „sprawiającą wrażenie” realistycznej. Interesującym i otwierającym możliwości interpretacyjne mogłoby także być pytanie, na czym ów realizm powieści kryminalnej polega, czy jest (jak tego chce wspomniany wcześniej Mariusz Kraska, nie odnoszący się jednak do przykładów fińskich) opisem rzeczywistości z perspektywy peryferiów a nie centrum³ - i co z tego wynika.

Nie do końca jasne określenie teoretycznej i metodologicznej, podstawy sprawia, że dysertacja w niektórych fragmentach traci na przejrzystości. Zakładając „proste” przenikanie się rzeczywistości i fikcji w analizowanych powieściach, doktorantka nierzadko znosi granicę między światem powieści a realnym społeczeństwem Finlandii, portretowanym w rzeczonych tekstach, co ilustruje następujący fragment pracy: „Epizod otwiera w powieści dyskusję na temat tego, kiedy tak naprawdę użycie broni jest uzasadnione. Autorka sugeruje, że zagadnienie to jest kwestią szeroko dyskutowaną w mediach. Posługując się sytuacjami opisanymi w powieści pokazuje, że policja bywa niesłusznie oskarżana o nadużywanie swoich kompetencji, ponieważ czasami jest to po prostu nieuniknione. Stara się jednak dążyć do obiektywizmu podając także przykłady zdarzeń, w których policja niesłusznie sięga po.

² Z. Mitosek, *Mimesis – między udawaniem a referencją*, w: W. Bolecki, R. Nycz (red), *Sporne i bezsporne problemy współczesnej wiedzy o literaturze*, Warszawa 2002.

³ Zob. M. Kraska, *op.cit.*, s. 172-173.

broń” (173). Po przeczytaniu tego akapitu nie jestem pewna, o jakich mediach mówimy – istniejących w fikcyjnym świecie powieści, czy funkcjonujących w dzisiejszej Finlandii.

Innymi słowy ciekawy projekt doktorantki zyskałaby na wartości, gdyby obrona perspektywa, przy zachowaniu dominancy tematycznej, dała możliwość wskazania na literacką wartość prezentowanych powieści, a także wytyczała czytelniejsze granice między powieścią a światem pozaliterackim.

Wnioski

Przekłady literatury fińskojęzycznej wciąż są rzadkością na polskim rynku czytelnictwa. Również pisana w języku fińskim literatura nieczęsto staje się przedmiotem naukowego namysłu w Polsce – do chlubnego wyjątku należą prace znamienitego badacza literatury i kultury Finlandii prof. Bolesława Mrozewicza, promotora ocenianej rozprawy. Należy zatem podkreślić, że rozprawa mgr Martyny Kokotkiewicz, podejmuje temat ważki i jest nie tylko pierwszą pracą doktorską w Polsce na temat fińskiej powieści kryminalnej. Jest również jednym z nielicznych, tak obszernych opracowań na temat współczesnej fińskiej literatury, przygotowanych w Polsce.

Pomimo uwag krytycznych, biorąc pod uwagę niewątpliwą wartość faktograficzną przedstawionej dysertacji, stwierdzam, że praca pt. „Problematyka społeczna w fińskiej fikcji kryminalnej na podstawie twórczości Leeny Lehtolainen i Mattiego Yrjäny Joensuu” odpowiada wymogom obowiązującej ustawy. Wnioskuje o dopuszczenie pani mgr Martyny Kokotkiewicz do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

.....

Maria Sibińska